

*SZETEY Szabolcs*¹:

A homiletika oktatás kezdetei a pesti teológián, Székács József kéziratának tükrében

*Abstract. The Beginning of Homiletics Education at the Theology in Pest,
in the Light of the Manuscripts of József Székács*

The Faculty of Theology in Pest opened its doors in 1855. The institution cooperated with the Lutheran Church in the first ten years. During this time, future Lutheran Bishop József Székács led the studies of homiletics. This data can be found in the Ráday Archives with the list of professors and popular study books they used. We also discovered the fact from the timetables that Székács taught homiletics practice to four different grades at the same time, usually at his parish.

We can find Székács's heritage in the National Lutheran Archives, such as his letters, notes, sermons, and so on. I carried out research on his homiletics manuscripts, from which I would like to highlight his memo titled *A gyakorlati homiletika alapja 1858/9* [The Journal of Practical Homiletics 1858/9]. The memo includes recommendations for his students about preaching preparations for Christmas, Good Friday, and Easter. Székács's work is particularly pragmatic, and therefore it successfully guides the pastor students through the steps of preparing a good sermon.

¹ Intézetvezető, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar, Hittanoktató- és Kántorképző Intézet. E-mail: szetey.szabolcs@kre.hu. A szerző a jelen tanulmánnyal köszönti Kocsev Miklós professzort, egykori doktorfaterét, a hollandiai gyakorlati teológia neves képviselőjét.

Keywords: József Székács, Pál Török, Reformed homiletics, history of preaching, teaching of homiletics

A pesti teológia 1855-ben nyitotta meg kapuit, és az első tíz évben az evangélikusokkal együtt képezték a lelkészhallgatókat.² Ez idő alatt Székács József³ későbbi evangélikus püspök tanította⁴ a homiletikát.⁵ A Ráday Levéltárban a fennmaradt iratok között megtalálhatjuk a professzorok névsorát, valamint az általuk tanított tárgyakat a felhasznált tankönyvekkel együtt. Az 1857/58-as tanév első félévében Székács József a III. évfolyamon a homiletikát kéziratos homiletika alapján adta elő heti négy órában (*Josephus Székács, Prof. extraord., docet Homileticam, manuscriptam*), a második félévben pedig heti két órában. Az 1858/59-es tanév első félévében a III. évfolyamon heti két órában Székács József homiletikát (az előadott anyag nincs megnevezve, mint korábban), valamint az I–IV. évfolyamok számára (belső) homiletikai gyakorlatot tartott (*Székács Josephus docet Homileticam et exercitia homiletica instituit.*). Az egyes órarendekből az is kiderül, hogy az első négy évfolyamnak egy időben és egy helyen – rendszerint Székács paplakán – voltak a homiletikai gyakorlatok. Az 1858/59-es tanév második félévében a III. évfolyamon heti két órában volt homiletika, valamint az I–IV. évfolyam vasárnap du. 3-tól 5-ig istentiszteleten vett részt, amelyhez vagy homiletikai gyakorlat kapcsolódott, vagy az istentisztelet maga volt a homiletikai gyakorlat. Ezt a rendelkezésre álló információk, órarendi táblázat alapján nem lehet eldönteni.

² PAP László-BUCSAY Mihály (1955): *A Budapesti Református Theologiai Akadémia története 1855–1955*. Budapest, A Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya. 22.

³ Életrajzát lásd részletesebben: GYÖRY Vilmos (1877): Dr. Székács József Bányakerületi Evangélikus Superintendens, In: Kovács Albert (szerk.): *Nagy papok életrajza*. Budapest, Franklin-Társulat Nyomdája. 127–216., valamint: KERTÉSZ Botond (szerk.) (2008): *Székács József visszaemlékezései*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

⁴ „Csupa lelkesedésből díj nélkül.” GYÖRY (1877), 170.

⁵ A liturgia oktatásának pesti kezdeteivel foglalkozott PAP Ferenc (2012): Török Pál liturgikai munkássága és liturgia jegyzetei, In: Horváth Erzsébet – Literáty Zoltán (szerk.): *Tisztelgő kötet Ladányi Sándor 75. születésnapja alkalmából*. Budapest, KRE – L’Harmattan. 141–151., ahol részlegesen érintette a homiletika-oktatást is.

Az Evangélikus Országos Levéltár őrzi Székács József levéltári hagyatékát (levelek, prédikációk, egyéb iratok stb.), amelyben homiletikai jellegű kéziratait és feljegyzéseit is megtaláltam. Az alábbiakban közlöm az általa készített homiletikai vizsgatételeket.

Tételek a Homiletikából⁶

1. Homiletika fogalma és terjedelme.
/: a beszéd vázolása – rendezése – kidolgozása és előadása :/
2. Mi a prædicatio és főcriteriuma?
/: az egyház által módosított beszéd – amennyit hat annyit ér :/
3. A feltalálás különböző módjai és nemei
*/: a ker[esztyén] hit s erkölcsstani egyetemes fogalom v[agy] ennek egyes részei
nézetek – benyomások – tapasztalatok események bibliai szöveg :/*
4. A feltalálás különösebb segédeszközei.
*/: szöveg gondos felhasználása – ker[esztyén] ismeretbeni gyarapodása ügyelet
a hallgató és idő szükségleteire – studium – eszmetár – jó minták – derült órák
– Topica :/*
5. A Thema alaki kellékei.
*/: egység – határozottság – világosság – tartalmafság – érdek – ujszerűség –
méltóság – hatási szándék :/*
6. Thema anyagi kellékei.
*/: tagadólagosak = nem merő gazdasági politikai stb. állítólagosak = bibliailag
keresztyéniek legyenek :/*
7. Thema időszerinti és alkalmi kellékei, jelesen ünnepi:
/: Karácsoni – Ujévi – Böjti – Húsvéti stb :/
8. Ünnepélyi beszédek.
/: évutolsó napi – tavaszi – nyári – őszi – téli – aratófi – szüreti – bűnbánó :/

⁶ *Evangélikus Országos Levéltár VIII.116 Hagyatékok. Székács József bányakerületi püspök (1860–1872), neves író-tudós hagyatéka; a továbbiakban: EOL Székács-hagyaték.*

9. Alkalmi beszédek.

/: beköszöntő – bucsuzó – felszentelési – Confirmatioi – urvacsorai – halotti :/

10. Szöveg különféle nemei, választása és kezelése.

/: a szöveg v[agy] adott v[agy] pedig szabadon választható v[agy] szöveget a Themához v[agy] Themát a szövegből :/

11. Értelem felvilágosítása – szív megindítása – akaratelhatározása.

/: magyar[ázó] okok és bizonyít[ások] a való szép és jó kiemelése – örvendetes – fájdalmas megemlékezések. a magasabb jólét utáni szent vágy felébresztése. a szónok kegyessége :/

12. Bevezetés. (exordium.)

/: rokon és ellentétes fogalmak fejtegetése, a dolog szükséges voltának felemlítése a tárgy iránti érdek felébresztése :/

13. Az átmenetekről.

14. A szónoki elrendezés különös szabályai.

/: gradatio⁷ – több szónoki hatál[1]yal bíró momentum 1, ellenvetés – 2, czáfolat :/

15. A beszéd alkalmazási vagy befejező része.

/: régenten 5 irányban. Most a főmomentumok ismétlése – intés :/

16. Disponálást könnyítő eszközök.

/: szilárd Dogm[atikai] és erkölcs[ani] fogalmak, – homiletikai remekek olvasása – józan és szorgalmas gyakorlatok :/

17. Szükséges-e írásba foglalni a beszédet?

/: pro és contra okok :/

18. A jó irtó mód kellékei.

/: nyelv szabályszerűség és tisztaság, világosság, határozottság – rövidség – egyszerűség – méltóság :/

19. Az egyházi beszéd–nyelv, általános törvényei.

/: a nyelvnek a Stylistikai elvekhez kell alkalmazkodni :/

20. Mennyire nyomos a külső szónoklat a Lelkésznél s a ker[esztyén] szónoklat sajátosságai.

⁷ Latin kifejezés, jelentése: *elölépés*.

E tételből is jól látszik, hogy a kezdeti homiletika-oktatás leginkább az elvi és a praktikus homiletikára helyezte a hangsúlyt, a materiális homiletika egyáltalán nem jelenik meg. Legalábbis nem olyan formában, mint a XX. században, amikor arról értekeznek a homiletikák, hogy az egyes bibliai könyvekről hogyan és miképpen kell/kellene prédikálni.⁸ A XIX. században a „materiális homiletika” leginkább az ünnepi, valamint az alkalmi prédikációkra terjedt ki. Ebből azt is megállapíthatjuk, hogy ekkor még sokkal nagyobb hangsúlyt helyeztek az ünnepi igehirdetésekre, mint manapság. Az is jól látható e tételsorból, hogy a homiletika-történet sem szerepel a tanulandó anyagban.

Székács József, a pesti teológia első homiletika-tanára⁹ 1857-re keltezett kéziratos jegyzetének elején felsorolja, hogy mely homiletikai munkákat használja fel tanításai során. Külön érdekesség, hogy az egyes munkák után minősíti is a műveket.¹⁰

*C. F. Ammon Handb[uch] der Anleitung zur Kanzelberedsamkeit Götting[en] 1799
és Nürnberg[erg] 1826¹¹*

J. A. H. Tittmann Lehrb[uch] d[er] Homiletik Bressl[au] 1804. Leipzig 1824.¹²

*H. A. Schott Theorie d[er] Beredsamkeit, mit besonder[er] Anwendung auf die
Kanzelberedsamkeit Leipzig 2te Aufl[age] 1824-1834. 3. kötet. Ajánlatos.¹³*

Ph. Marheineke, Grundlegung der Homiletik Hamb[urg] 1811. Úttörő¹⁴

T. Theremin, die Beredsamkeit eine Tugend sat. Berlin 1827.¹⁵

R. Stier Kurz[er] Grundniss einer bibl[ischen] Keryktik Halle 1830. Sajátságos

⁸ E szemlélettől tér el üde színpoltként CZEGLÉDY Sándor (1971): *A homiletika vázlatja*. Debrecen, valamint FEKETE Károly (1993): *Homiletika*. Debrecen.

⁹ Vö. PAP (2012), 141–151.

¹⁰ EOL Székács-hagyaték.

¹¹ Ammon homiletikájáról részletesebben: SZETEY Szabolcs (2016): *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784–1878 között*. Budapest, KRE – L'Harmattan. 166, 212–213.

¹² Tittmann homiletikájáról a továbbiakban: i. m. 166–167.

¹³ Schott homiletikájáról részletesebben: i. m. 179–180.

¹⁴ Marheineke homiletikájának értékelése: i. m. 172.

¹⁵ Theremin homiletikájának értékelése: i. m. 179.

*Ch. Palmer evang[elische] Homiletik Stuttg[art] 1849. tudományos, rendszeres sokat használt.*¹⁶

*Al. Schweizer. Homiletik der evang[elisch-]protest[antischen] Kirche Leipz[ig] 1848, új aerát nyitó.*¹⁷

K. Fr. Gaupp Prakt[ische] Theologie Zweit[en] Theiles 1te Abtheilung. Die Homiletik Berlin 1852.

*A Vinet Homilétique ou theorie de la prédication Paris 1853. Ugyanez megjelent németül is e cím alatt A. Vinet's Pastoral-Theologie az 1850ki kiadás után¹⁸ „mit kritischen Ammerkungen” von Herm[ann] Gust[av] Hasse Grimma 1852.*¹⁹

J. H. A. Ebrard Vorlesungen über prakt[ische] Theologie Königsb[erg] 1854. igen jó kézikönyv.

C. Im. Nitzsch Prakt[ische] Theologie. Zweit[er] Band. Zweit[es] Buch. Erste Abtheil[ung] Der Dienst am Wort. Bonn 1848. Jeles, de csak úgy érthető igazán, ha Nitzsch egész rendszerét tanulmányoztuk.

H. J. Ripley, Sacred Rhetoric or Composition and Delivery of Sermons. New York 1850.

*De ezeken kívül folyóiratokban és füzetekben s egyéb theolog[iai] munkákba egyes cikkeként beszöve, jelentek meg a homilet[ika] egyes részeit tárgyaló jeles és figyelmünkre nagy mértékben méltó értekezések. Például: Reinhard, Geständnisse seine Predigten und seine Bildung zum Prediger betreffend in Briefen an einen Freund. Leipzig 1811.*²⁰

A felhasznált művek listájából azonnal kiderül, hogy semmilyen magyar nyelvű homiletikát nem használt fel Székács az oktatáshoz, pedig ekkorra már több is megjelent.²¹

¹⁶ Palmer homiletikájának részletes értékelése: i. m. 185–187.

¹⁷ Schweizer homiletikájáról a továbbiakban: i. m. 172–175.

¹⁸ Vinet nagy hatással volt Garda József kolozsvári tanárra. Lásd részletesebben: i. m. 299–303.

¹⁹ Vinet homiletikájának értékelése: i. m. 184–185.

²⁰ A korszak külföldi homiletikáival kapcsolatban lásd részletesebben: i. m. 163–190.

²¹ Időrendi sorrendben: TÓTH Ferenc (1802): *Homilétika*. Komárom; TÓTH Ferenc (1814): *Homilétika. A' lelki pásztori theológiának 1.ső darabja*. Győr; GÁTI István (1828): *Fontos-beszéd*

A Ráday Levéltár vizsgált anyagában található egy valószínűleg Török Pál által készített *Theologiai tanfolyam* tervezet, amely a négyéves képzést egy előkészítő osztályra és további 3 évfolyamra osztja. A jelen adatok szerint nem lehet eldönteni, hogy ennek milyen megvalósulásával kell számolnunk. A tervezet szerint az első (értsd: második)²² évfolyamon heti 2 óra *Egyházi szónoklatok* megnevezéssel található egy órát, amelyről kiderül, hogy ezen valójában homiletikai gyakorlatot kell értenünk, ugyanis a szöveg első, áthúzott verziója ezt a megnevezést tartalmazta.

A második (értsd: harmadik) évfolyamon heti 6 óra *Homiletika 's katechetika* oktatás jelenik meg, amely az áthúzott kapcsolódó szöveg szerint magában foglalja az elméletet és az írásban való beszámolót mint gyakorlatot. Szintén heti 2 óra *Egyházi szónoklatok*, azaz homiletikai gyakorlat is szerepelt a curriculumban.

A harmadik (értsd: negyedik) évfolyam tananyagában heti 5 óra *Liturgika 's papi gond[viselés]* jelenik meg az első félévben, majd a második félévben ugyanennyi órakeretben az egyházjog szerepel. Heti 2 óra *Egyházi szónoklatok*, azaz homiletikai gyakorlat is a tanterv részét képezi.²³

Székács kézíratai között találunk egy *A gyakorlati homiletika naplója 1858/9* címmel ellátott feljegyzést, amely még pontosabb betekintést nyújt abba, hogy miképpen is zajlottak a homiletikai gyakorlatok. A feljegyzés tartalmazza a lelkészhallgatók felkészítését a karácsonyi, nagypénteki és húsvéti prédikációkra, amelyek részben hasonlítanak a mai legációs előkészítő alkalmakra. Székács egészen kézzelfogható gyakorlati útmutatásokat ad hallgatóinak, végigvezetve őket a prédikációkészítés folyamatán. A feljegyzés elején a következő tanácsokat adja a lelkészjelölteknek: „A meditáció alatt értjük a lelkésznek a tartandó beszédre való előkészülését. A kiinduló pont mindig az ige marad, s ezt vagy azonnal felütöm, vagy legalább addig forgatom míg a szöveg válogatásában megállapodom s ez a

tudománya vagy oratoria. Sárospatak; ZSARNAY Lajos (1847): *Paptan. Vezérfonalul tanításaihoz kézirat helyett.* Sárospatak; SIMKÓ Vilmos (1848): *Gyakorlati hittan. Hallgatói számára kézirat helyett.* Pozsony; KUN Bertalan (1855): *Egyházi szónoklattan. Használható minden hitfelekezetű különösen protestans lelkészek által.* Miskolc.

²² A számozás illetően megkülönböztetése azért szükséges, mivel magát a teológiai képzést egy előkészítő év előzte meg.

²³ Ráday Levéltár C/93; 5. doboz II. 2.a, Török Pál Főiskolai iratok 1840–1848; Vizsgák, tanrendek, névsorok, legációk, szabályzatok 1855–1880.

közönségesebb, legjavalltabb, legokoszerűbb eljárás.²⁴ Lehetnek azonban oly esetek is, hol valamely thema felett egyeztem meg magammal s most hozzá alkalmas füzöveget keresek.”²⁵

Ezen bevezető után megjegyzi Székács, hogy közelednek a karácsonyi ünnepek és „becsület dolga azokra nézve, kik a homiletika teoriáját hallgaták, hogy idegen beszéddel lépjenek fel”,²⁶ ezért tehát útmutatást, valamint részletes exegézist ad a legismertebb és legöbbit használt „karácsonyi füzöveg” a Lk 2,1–14 verseihez. Érdeemes felfigyelnünk az idegen beszédek²⁷ kifejezésre, ami azt jelentette, hogy a lelkészjelöltek nem saját prédikációjukat mondták el, hanem mások által elkészült kész prédikációkat. A mai lelkészképzésben is megtalálható ez a gyakorlat, hiszen a legációra kimenő hallgatók harmadéves korukig mások által elkészült prédikációkat mondanak el.²⁸

Az egyes homiletikai gyakorlati alkalmak a következőképpen zajlottak Székács jegyzete alapján: egy hallgató diszpozíciót készített, egy másik prédikált, és két hallgató imádkozott (igehirdetés előtt és után). Hetenként váltották egymást a feladatokban a lelkészjelöltek. Székács ceruzával jegyezte fel az egyes alkalmakon szolgálók neveit, valamint az értékelést is (igen jól, jól, közepesen). A dátumokból az is kiderül, hogy 1858-ban, azaz az 1858/59-es tanév őszi félévében a homiletikai gyakorlatok kedden voltak, míg 1859-ben a tavaszi félévben péntekenként. 1858. december 3-án a következőket írja Székács: „Szűcs Zsigm[ond]. és Gyenise János²⁹ készít egy ujévi imát, mely kizárólag Isten igéjéből használt idézetekből lesz összeszerkesztve. Jutalom hirdettetik egy karacsoni énekre melynek tartalma, menete, symbolikája az írás a kerefjtyén tudatból legyen merítve s kifejezése és

²⁴ A témához részletesebben lásd: SZETEY Szabolcs (2012): A kázus és a prédikáció viszonya: Magyar homiletikatörténeti áttekintés európai kontextusban, In: Sepsí Enikő (szerk.): *Európa, Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem 2011-es évkönyve*. Budapest, KRE – L'Harmattan. 241–264.

²⁵ EOL Székács-hagyaték.

²⁶ Alátámasztja mindezt Székács 1858. október 22-i feljegyzése, miszerint: „Felszólítás, hogy hallgassanak bejzédeket és másolják azokat.”

²⁷ Az idegen beszédek kifejezés másik értelmezése, hogy külföldről adaptált prédikációkat fordítottak le magyarra vagy alakítottak át hozzáigazítva a magyar gyakorlathoz a lelkészjelöltek/lelkészek. A témát részletesebben lásd: SZETEY Szabolcs (2018): A 19. századi külföldi prédikációk magyar adaptációi, In: László Emőke (szerk.): *A szolgálat ékessége: Tanulmányok Fruttus István Levente hetvenedik születésnapja alkalmából*. Budapest, KRE – L'Harmattan. 89–101.

²⁸ Megjegyzendő, hogy ez a gyakorlat sajnos van, ahol egy egész lelkészi életpályát lefed.

²⁹ Ceruzával áthúzva és fölé írva, hogy Fülöp.

nyelve az írás lelkétül áthatott legyen. Alakja a két evangy. egyház karácsoni énekeitől kölcsönzött, hangulata örömteljes legyen.³⁰ A feljegyzés jól mutatja, hogy a prédikációk mellett milyen kiemelt hangsúlyt kap az imádságra való készülés is, amely ma nagyon sokszor elsikkad gyakorlati teológiai képzésünkben, sőt teljesen marginalizálódott; mintegy természetesnek vesszük, hogy imádkozni mindenki tud, ezért arra nem kell készülni. Székács karácsonyi ének írására való felhívása pedig mutatja azt, hogy az ének/éneklés ügye is fontos része volt a képzésnek. Szomorúan kell megállapítanunk, hogy lelkészképzésünkben a homiletikai gyakorlatoknál az énekválasztás kérdése abszolút didaktikus vagy neutrális. Nem az egyházi év³¹ a meghatározója az énekválasztásnak, hanem a textus szavai vagy a prédikáció üzenete.

A pesti teológiai akadémia kezdeti homiletika-oktatásának jegyzetei arra is rávilágítanak, hogy az igehirdetést az Istentisztelet egyik részeként kezelték,³² és nem csupán az igehirdetést tartották Istentiszteletnek, hanem emellett fontos szerepe van az imádságnak és az énekeknek is. Mindezt alátámasztják a Székács homiletikai jegyzetében olvashatók:

„De világos egyszersmind az is, hogy miután a homiletikai előadás, a szentbeszéd természetű és irányánál fogva, egy felől az istentisztelet része s így a liturgiával rokon, másfelől a lelkek gondviselésére is némileg hatnia kell, tehát pásztori jellemű, végre pedig a lelkek megnyerésére, a hitetlenek megtérítésére is irányozva kell lennie, tehát halieuticai természetet ölt, szükségképpen úgy kell a homileticának előadatnia, hogy ezen kölcsönhatás közötté és a rokonságok között, ott hol az szükséges mindenütt kitüntetve legyen.”³³

Székács Józsefet 1860-ban a Bányai Evangélikus Egyházkerület püspökének választották, amely azzal járt, hogy lemondott a pesti teológiai tanárságról.³⁴ Homiletikai jegyzetei egy olyan lelkész képét rajzolják meg, aki mindig törekszik arra, hogy tanuljon és képezze magát, akinek szívügye az Istentisztelet, azon belül az igehirdetés, az imádság és az ének. Ezt a hármat egységben kezeli, és nem helyezi egyiket sem a másik fölé vagy alá. E

³⁰ EOL Székács-hagyaték.

³¹ Az egyházi évről bővebben: PAP Ferenc (2016): *Az egyházi év*. Budapest, KRE – L'Harmattan.

³² A témát lásd részletesebben: SZETEY Szabolcs (2019): A prédikáció a liturgiában, In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. 2019/2. 213–237.

³³ EOL Székács-hagyaték.

³⁴ PAP – BUCSAY (1955), 181, 199.

korai homiletika-jegyzetek szolgáljanak példaként arra, hogy csak így lehet és kell ma is az Istentiszteletre tekinteni, mert az igehirdetés, az imádság és az ének is egy célt szolgál, Isten imáadását: az Isten-tiszteletet.

Felhasznált irodalom:

- CZEGLÉDY Sándor (1971): *A homiletika vázolata*. Debrecen.
- EVANGÉLIKUS ORSZÁGOS LEVÉLTÁR VIII.116 Hagyatékok. Székács József bányakerületi püspök (1860–1872), neves író-tudós hagyatéka.
- FEKETE Károly (1993): *Homiletika*. Debrecen.
- GÁTI István (1828): *Fontos-beszéd tudománya vagy oratoria*. Sárospatak.
- GYÖRY Vilmos (1877): Dr. Székács József Bányakerületi Evangélikus Superintendens, In: Kovács Albert (szerk.): *Nagy papok életrajza*. Budapest, Franklin-Társulat Nyomdája.
- KERTÉSZ Botond (szerk.) (2008): *Székács József visszaemlékezései*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KUN Bertalan (1855): *Egyházi szónoklattan. Használható minden hitfelekezetű különösen protestáns lelkészek által*. Miskolc.
- PAP Ferenc (2016): *Az egyházi év*. Budapest, KRE – L'Harmattan.
- (2012): Török Pál liturgikai munkássága és liturgika jegyzetei, In: Horváth Erzsébet – Literáty Zoltán (szerk.): *Tisztelgő kötet Ladányi Sándor 75. születésnapja alkalmából*. Budapest, KRE – L'Harmattan.
- PAP László – BUCSAY Mihály (1955): *A Budapesti Református Theologiai Akadémia története 1855–1955*. Budapest, A Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya.
- RÁDAY LEVÉLTÁR C/93; 5. doboz II. 2.a, Török Pál Főiskolai iratok 1840–1848; Vizsgák, tanrendek, névsorok, legációk, szabályzatok 1855–1880.
- SIMKÓ Vilmos (1848): *Gyakorlati hittan. Hallgatói számára kézirat helyett*. Pozsony.
- SZETEY Szabolcs (2018): A 19. századi külföldi prédikációk magyar adaptációi, In: László Emőke (szerk.): *A szolgálat ékessége: Tanulmányok Fruttus István Levente hetvenedik születésnapja alkalmából*. Budapest, KRE – L'Harmattan.
- (2016): *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784–1878 között*. Budapest, KRE – L'Harmattan.
- (2012): A kázus és a prédikáció viszonya: Magyar homiletikatörténeti áttekintés európai kontextusban, In: Sepsi Enikő (szerk.): *Európa, Studia Caroliensia, A Károli Gáspár Református Egyetem 2011-es évkönyve*. Budapest, KRE – L'Harmattan.
- TÓTH Ferenc (1814): *Homiletika. A' lelki pásztori theológiának 1.ső darabja*. Győr.
- (1802): *Homiletika*. Komárom.
- ZSARNAY Lajos (1847): *Paptan. Vezérfonalul tanításaihoz kézirat helyett*. Sárospatak.